

Miroslav Vaněk,  
Lenka Krátká, editoři

---

**PŘÍBĚHY  
(NE)OBYČEJNÝCH PROFESÍ**

---

Česká společnost  
v období tzv. normalizace  
a transformace

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM



## **Příběhy neobyčejných profesí**

Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace

**prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.**

**Mgr. et Mgr. Lenka Krátká, eds.,**

**a kolektiv autorů**

---

Recenzovali:

doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

PhDr. Pavel Urbášek

Autoři:

Hana Bortlová-Vondráková, Jiří Hlaváček, Pavel Mücke,

Miroslav Vaněk, Lenka Krátká, Radek Diestler, Přemysl Houda,

Martin Franc, Petra Schindler-Wisten, Lukáš Valeš

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Miroslav Vaněk, Lenka Krátká (eds.), a kolektiv autorů, 2014

Kniha vyšla díky podpoře Grantové agentury České republiky:

grant č. P410/11/1352 Česká společnost v období tzv. normalizace

a transformace: životopisná vyprávění.

ISBN 978-80-246-2813-4

ISBN 978-80-246-2828-8 (online : pdf)



Univerzita Karlova v Praze  
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>



# OBSAH

- Úvod, aneb proč nás stále zajímají životní příběhy  
*Miroslav Vaněk, Lenka Krátká* ..... 7
- „Co jste, hasiči, co jste dělali...“  
Proměny a konstanty jedné profese  
*Hana Bortlová-Vondráková* ..... 19
- „Copak je to za vojáka...“  
aneb Malá sonda do života příslušníků Československé (lidové) armády  
po roce 1968  
 *Jiří Hlaváček* ..... 73
- Jménem zákona!  
Malé zamyšlení nad životními příběhy příslušníků policejních sborů  
*Pavel Mücke* ..... 123
- „Jak jsme budovali socialismus a potom kapitalismus, tak jste to myslel?“  
Profesní osudy hospodářských elit v době  
tzv. normalizace a na počátku transformace  
*Miroslav Vaněk* ..... 179
- Z Prahy až na konec světa  
Životní pouť pracovníků zahraničního obchodu  
*Lenka Krátká* ..... 231
- Pro pár špinavejch zlatáků, pro falešnou slávu  
Proměny managementu české populární hudby  
ve druhé polovině 20. století  
*Radek Diestler* ..... 273

Chránit si své tužky a štětce Proměny podmínek života a práce lidí, kteří se věnují výtvarnému umění <i>Lenka Krátká</i> .....	319
Socialistické pohostinství: ideál veřejného stravování zdevastován praxí... <i>Přemysl Houda</i> .....	353
O ženách za pultem <i>Martin Franc</i> .....	381
Pozor vizita! Sonda do života zdravotních sester v období tzv. normalizace a transformace <i>Petra Schindler-Wisten</i> .....	419
Životní příběhy českých zemědělců v éře komunistického režimu a ekonomické a společenské transformace <i>Lukáš Valeš</i> .....	461
Bibliografie a použité prameny .....	511
Résumé: Why we are still interested in life stories .....	537
Seznam použitých fotografií .....	543

# ÚVOD, ANEB PROČ NÁS STÁLE ZAJÍMAJÍ ŽIVOTNÍ PŘÍBĚHY

Miroslav Vaněk, Lenka Krátká

Předkládaná kolektivní monografie volně navazuje na zatím poslední publikaci z dílny Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny *Obyčejní lidé... ?!*<sup>1</sup> Po pěti letech, bohatší o nové zkušenosti a především o mnoho nových rozhovorů, se tým Centra orální historie vrací a prostřednictvím studií deseti autorů a autorek nabízí jakési „volné pokračování“ životních příběhů „obyčejných lidí“. Tuto návaznost a obsahovou spřízněnost naznačuje i podobný titul: *Příběhy (ne)obyčejných profesí*.

Stejně jako v *Obyčejných lidech* dáváme i v současných studiích prostor především těm profesním skupinám, které nepatřily k hlavním figurám historické šachové partie (za jaké jsou považováni zejména představitelé moci či naopak opozice, disentu). Jednotlivce tvořící širší kolektivy totiž nelze jednoduše označit za pouhé komparsisty nebo pěšáky přihlížející velké dějinné bitvě. Nejde totiž o bitvu samotnou, ale o to, jak se linie rozličných figur formovaly dávno před partií, a také o to, jak se šachovnice a lidé (pěšáci i silné figury) proměnili, když bylo „po zápase“. Jak se zachovali vítězové? Jak poražení? (nemáme teď, na rozdíl od knihy *Vítězové? Poražení?*<sup>2</sup>, na mysli velké „vítěze“ a velké „poražené“, ale jen ty „obyčejné“). Kdo z nich, když se „prach usadil“, pokračoval dál po své před lety započaté cestě? Kdo přešel do tábora vítězů a kdo se naopak ocitl, aniž by to čekal, mimo hru? A jak toto zápolení vnímali a vnímají ti, kteří se ani dříve, stejně jako dnes veřejného dění aktivně neúčastní? To jsou základní otázky, jež si stále klademe.

---

1 Miroslav Vaněk (ed.): *Obyčejní lidé?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha, Academia 2009.

2 Miroslav Vaněk – Pavel Urbášek (eds.): *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace: Životopisná vyprávění*. Praha, Prostor 2005.

Jsme si vědomi toho, že dějiny vedle objektivní snahy (re)konstruovat minulost tak, „jak se odehrála“, mají také svůj aktuální rozměr. Od nejstarších dob plní historie také poslání stmelovat určité kolektivy (například národy či společnosti) a dodávat historické argumenty pro uznání (či naopak zpochybnění) legitimacy států a politických uskupení doby současné i minulé. Pro tento aspekt používají společenské a humanitní vědy celou řadu termínů, od permanentního „vyrovnávání se s minulostí“ přes „politiku paměti a dějin“ až po „dějnotvornou paměť“ či „paměťtvorné dějiny“. Zvláště při studiu soudobých dějin, které jsou ze své podstaty mimo jiné vnímány také jako „dějiny žijících svědků“ a „epocha dobových aktérů“, je tento aspekt „živých a žhavých“ debat o nedávné minulosti více než patrný.

Letošní výročí dá jistě příležitost a prostor mnoha zamyšlením a rozličným interpretacím toho, co se před čtvrtstoletím onoho památného 17. listopadu roku 1989 vlastně stalo. Co se dělo v naší společnosti, že pohár trpělivosti s režimem, který zde měl panovat na „věky věků“, najednou přetekl? Zcela jistě nás při vzpomínání na sametovou revoluci čekají diskuse, „co by bylo, kdyby“. Zajímavé budou také polemiky týkající se nejen předpokladů převratných historických událostí, ale především žité přítomnosti v nabyté svobodě. Otázek jsou stovky. Ty zásadní mohou znít třeba takto: Jak jsme si podle některých s „vybojovanou“, podle jiných s „darovanou“ nebo „vysezenou“ svobodou poradili my sami? Jak nás doba minulá poučila? Na co jsme za posledních dvacet pět let hrdi a na co bychom raději zapomněli a čeho se pro příště vyvarovali? Odpovědi na tyto otázky se snaží přinášet publikované studie. Jsou tak více než pohledem na sametovou revoluci – jsou autorskou reflexí zkoumaných skupin v období posledních zhruba padesáti let rozdělených na dvě přibližně stejné poloviny. A dělicí linii příběhů představuje – což není nijak překvapivé – právě rok 1989.

Revoluce hlásá diskontinuitu velké historie; proniká i do malých historií a z toho pro jejich subjekty plyne hrozba stigmatizace. Narátoři a narátořky se dostávají pod společenský, ale pochopitelně i lidský tlak, aby se pokusili vyprávět svůj životní příběh jako určitou historii úspěchu. Včerejší selhání mohou být dnes jimi samotnými považována za nevěrejná (nezvěrejnitelná?) svědectví, a tak mnozí mlčí nebo mlží, naopak jiní i sebemenší odpor proti moci vynášejí s pompou jako trumfové eso. Někomu takové příběhy mohou připadat falešné, jiným dokonce protivné. Pro některé narátořky je naopak složité, aby sdělením svých – vnitřně pravdivých příběhů – o sobě nepodávali ob-



raz pověstné korouhvičky, která se otáčí vždy s větrem, nebo naopak dinosaura, tedy milovníka starých pořádků.

Domníváme se, že soudobé dějiny jako obor v posledních letech učinily příznivý obrat v akcentování výzkumu „obyčejných lidí“ nebo „obyčejných profesí“. V souladu s vyspělými historiografiemi se posouváme i v pochopení výzkumu dějin každodennosti. V poslední době je však stále patrnější, že pouhý schematicky černobílý příběh „totality“ s důsledně binárním pojetím reality (například „zlý režim“ versus „hodná“, protože „utlačovaná“ společnost; „propaganda“ a „represe“ versus „opozice“ a „odpor“ nebo dokonce „odboj“; „lež“ vs. „pravda“; „korupce“ vs. „morálka“; „komunisté“ vs. „nekomunisté“; „pachatelé“ vs. „oběti“) již není v důsledku charakteru proměn politických a sociálních konfliktů udržitelný. Navzdory víře v takřka samovolné prosazení západních hodnot a tržních mechanismů v postkomunistickém světě byla střední a východní Evropa během devadesátých let 20. století postižena doslova přívalem krizí a konfliktů všeho druhu. Brzký rozpad postsocialistického „pohádkového příběhu se šťastným koncem“, kdy Dobro zvítězilo a Zlo bylo potrestáno, si vyžádal korektivy i v bádání o soudobých dějinách. Dnes je více než zřejmé, že s odstupem času je třeba přistoupit k dějinám mnohem vyváženějším způsobem. Nejen proto, že nás dnes zajímají jiné otázky než před pětadvaceti lety. Ale i proto, že přicházejí otázky nové, doposud nepoložené, tudíž nezodpovězené (zejména ty spojené s období transformace).

Reflektujeme-li změny v historiografických přístupech, k nimž v posledních letech došlo, je dobré upozornit také na změny, které podstoupil autorský kolektiv. I to je informace pro projekty vycházející z metody orální historie relevantní: jak víme, tazatelé a tazatelky svou osobností, přístupem a dotazováním se pramen vzniklý rozhovorem chtě nechtě ovlivní. Co je tedy v našem týmu nového? Asi zůstává při starém, že jej tvoří pouze historici, ale je rozkročen i do jiných oborů, především antropologie a politologie. V platnosti je i regionální rozmanitost, která pomohla rozprostit výzkum do všech regionů Čech a Moravy. Od časů minulých se tým „omladil“ a mírně obměnil. Deseti autorkám a autorům je dnes průměrných 37 let (v průměru jim tedy v roce 1989 bylo dvanáct); v jejich práci se tak mísí pohled „historicko-pamětnický“ s přístupem vlastní polistopadovou pamětí nepoznamenaným. Tím nemáme na mysli, že by se vzájemně jakkoliv vylučovala „dvojrole“ pamětník-historik. I v tom je obor soudobých dějin stále specifický. V tomto projektu výzkum-

ný tým již nemusel obhajovat využití orální historie, ale pouze řešil, jak disciplínu lépe přizpůsobit daným tématům, jak lépe vést rozhovory a jak analyzovat získaná data v komparaci s dalšími relevantními prameny (zejména archivními, ale i prameny populární kultury) a v neposlední řadě jak dostát zásadám etiky. O tom všem jsou následující studie.

Jejich cílem není rozlišovat či označovat některé profese za neobyčejné a jiné za obyčejné – ve vzpomínkách těch, kdo se jednotlivým povoláním věnovali, budou v určitém ohledu tyto profese vždy neobyčejné. Stejně jako je neobyčejný a mnohotvárný život každého muže a každé ženy, ať již se o nich v knize píše, či nikoliv. Každá profese představuje určitý způsob, jak zabezpečit potřeby své, případně potřeby svých nejbližších. Ovšem v případě, že k možnosti vydělat si peníze na „slušné živobytí“ přibude ještě pocit naplnění či smysluplnosti práce, můžeme skutečně hovořit o profesích „neobyčejných“. Dlužno dodat, že drtivá většina těch, jejichž životní (a profesní) příběhy jsou v knize zastoupeny, měla to štěstí, že v tomto smyslu skutečně pracovala v neobyčejných profesích, byť by se jejich práce na první pohled mohla zdát obyčejná, jako třeba v případě prodavačky či zemědělce.

Při výběru studie, která bude uvozovat celou knihu, v dané souvislosti naše jednoznačná volba padla na skupinu hasičů. Nejen z toho důvodu, že je povolání hasiče spojeno s nebezpečím, tedy něčím atraktivním (pokud toto nebezpečí neohrožuje nás samé), ale i proto, že hasičská práce je také posláním (a může být i koníčkem). Postava hasiče tak v sobě spojuje hlavní atributy v podstatě všech ostatních profesních skupin, o nichž se v knize pojednává: kromě práce jako způsobu obživy u některých profesí převažuje pocit poslání (například u zdravotních sester), u jiných pocit, že činnost, která přináší obživu, je také koníčkem či zábavou (například u lidí výtvarných profesí).

Ale vraťme se k hasičům. **Hana Bortlová-Vondráková** se v textu, jehož název „Co jste, hasiči, co jste dělali...“ si vypůjčila z jedné české lidové písně, zabývá proměnami, kterými prošlo **hasičské povolání** v posledních 40–50 letech. Pozornost věnuje jak proměnám pracovní každodennosti, tak obecným tendencím určujícím výkon povolání v době tzv. normalizace a transformace (pracovním a platovým podmínkám, materiálnímu zázemí atd.). Zároveň se zamýšlí nad tím, jak příslušníky dané profesní skupiny vnímala tehdejší veřejnost. V neposlední řadě si klade otázku, jaký vliv na tuto silovou složku měly *normalizační* politické události a politika obecně. Odpovědi na tyto otázky nalezneme čtenář či čtenářka v textu. Zde možná uvedme hlavní

závěr autorky, že hasičská profese zůstává v podstatě stále stejná bez ohledu na politický či ekonomický systém, v jehož rámci je vykonávána – pomoc druhému, záchrana lidského života.

„Příběh o hasičích“ zároveň otevírá téma profesních zkušeností příslušníků tzv. silových složek, které kromě hasičů zastupují studie o armádě a policii. Text **Jiřího Hlaváčka** („Copak je to za vojáka“) přibližuje problematiku každodenního života **příslušníků Československé lidové armády** v období tzv. normalizace a transformace. Studie se zaměřuje zejména na tři hlavní tematické okruhy: klady a zápory vojenského povolání, roli politiky a ideologie v *normalizační* armádě a změny, k nimž došlo v armádě po roce 1989 v rámci procesu demokratizace ozbrojených sil. Z rozhovorů je patrné, že narátoři chápou vojenskou profesi v dvojí rovině jakési „základny“ a „nadstavby“. Na jedné straně představuje „voják“ běžné povolání, což znamená, že v kontextu vyprávění o každodenním životě má vojenská profese své typické klady i zápory, čímž se nijak neliší od jakéhokoliv jiného (civilního) zaměstnání. Na straně druhé je však vojenské povolání považováno za svým způsobem „elitní“ záležitost představující zvláštní druh poslání, jehož nezbytnou podmínkou je ochota bránit vlast, respektive obyvatele Československa (České republiky), před vnějším nepřítelem i za cenu vlastního života.

Pojednání o silových složkách uzavírá studie „Jménem zákona!“ **Pavla Mückeho**, v níž autor nabízí pohled na životní příběhy **příslušníků policejních sborů** předlistopadového a polistopadového období (Sbor národní bezpečnosti, Policie České republiky), a to na pozadí dobových událostí a procesů. Mezi klíčová interpretační témata jeho práce patří zejména zamyšlení nad problematikou paměti a vnímání jednotlivých generací, dále téma cesty dotyčných narátorů do řad policejních složek, nastínění specifik služby a konečně stěžejní otázka vztahu ke státu, veřejné sféře a politickému režimu.

Po skupině tzv. silových složek v pravém smyslu slova nabízíme v další části knihy čtenářům a čtenářkám skupinu „silových“ složek v přeneseném významu. Hovoříme zde o skupině manažerů, řečeno dnešním jazykem, tedy o profesích, jež s sebou nesou určitou moc (podle postavení ve služební hierarchii větší či menší). Dříve to byli lidé ve funkcích ředitel, generální ředitel, případně – o úroveň níže – náměstek. V knize jsou zastoupeni manažeři řídící podniky rozeseté napříč republikou, ale i manažeři a vedoucí pracovníci bývalých monopolních podniků zahraničního obchodu, kteří se snažili výrobky těch prvních manažerů (podniků, jež tito řídili) uplatnit na zahraničních trzích.

O první skupině, tedy **manažerech tuzemských podniků**, píše **Miroslav Vaněk** („Jak jsme budovali socialismus a potom kapitalismus, tak jste to myslel?“). Autor přibližuje mentalitu, chování a rozhodování předlistopadových hospodářských elit, které se po roce 1989 poměrně úspěšně transformovaly v manažery „západního střihu“ a nastupovaly do ekonomických pozic, tentokrát v podmínkách tržního hospodářství. Vedle postižení jednotlivých lidských osudů je při analýze a interpretaci životních příběhů této profesní skupiny pozornost věnována také profesionální dráze představitelů dřívější hospodářské moci. Zde především v souvislosti s akcentem na sdělované části příběhů o motivacích, které dovedly narátory do pozic ředitelů, a jejich odborná a politická „způsobilost“ pro výkon manažerské profese. Dále se autor soustřeďuje na vzpomínky vedoucích pracovníků a jejich tehdejší vztah s komunistickou stranou (v rámci závodu, okresu, kraje, státu), respektive jejich hodnocení způsobů řízení ekonomických subjektů v podmínkách státního socialismu. Studie zprostředkovává také názory politických elit na specifický typ československé přestavby v oblasti hospodářství konce osmdesátých let i na klikaté cesty a uplatnění (staro)nových manažerů v období ekonomické transformace.

O druhé skupině **manažerů**, o těch pracujících v podnicích **zahraničního obchodu**, píše **Lenka Krátká** ve studii „Z Prahy až na konec světa“ (název vystihuje jedno z hlavních „lákadel“ profese před rokem 1989, tedy možnost cestování). Problematika zaměstnání v této oblasti (skupina narátorů reprezentuje střední a vyšší management monopolních organizací zahraničního obchodu) je sledována v pomyslné časové ose – od odborného vzdělání narátorů přes jejich první zaměstnání v podniku zahraničního obchodu, pracovní pobyty v zahraničí a kariéerní postup až téměř do současnosti, zde s akcentem na možnosti uplatnění po roce 1989. Tematizována jsou i jistá privilegia spojená s prací v zahraničním obchodě před rokem 1989, především již zmíněná možnost cestovat, dále s cestováním spojené možnosti získat zahraniční měnu, opatřit si spotřební zboží, kosmetiku, oděvy (zboží v té době v Československu nedostatkové, tedy představující i určitou míru luxusu). V závěru studie je reflektováno období po roce 1989, kdy vzdělání a kvalifikace těchto mužů, ale i jejich zkušenosti z obchodů se zahraničím a kontakty, vytvářely dobré „startovní“ podmínky pro pomyslnou druhou část jejich profesního života, v níž všichni velmi dobře uspěli.

Zcela jinou oblast managementu zpracovává **Radek Diestler** – zabývá se proměnami **agentáže a managementu české populární hudby**

(„Pro pár špinavejch zlatáků, pro falešnou slávu“). Hlavní postavou textu je manažer, postava, jejíž existenci státně reglementovaný zprostředkovatelský systém v oblasti zábavné hudby nepřipouštěl, ale více či méně toleroval. Autor zkoumá vznik figury manažera a producenta, pokusy o vytvoření prvních produkčních týmů podobných těm, které fungovaly v angloamerické pop music. Dále se zaměřuje na úlohu hudebních klubů šedesátých let a roli jejich odchovanců v období uvolnění a vzniku krátce fungujících nestátních agentur na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Autor popisuje strategie používané v úsilí o zaštitění role manažera v *normalizační* pop music a různé podoby managementu v tomto období – od vůdců klanů soustředěných kolem špiček tehdejší populární hudby až po „pěšáky“ v hudebních klubech. V závěru sleduje proměnu české pop music a zejména její produkční a manažerské složky v prvních letech po roce 1989.

Oblast kultury, i když odlišného žánru, technik a často i úrovně dále zpracovává **Lenka Krátká**. Ve studii „Chránit si své tužky a štětec“ nabízí interpretaci životních příběhů mužů a žen **výtvarných profesí** (malířství, užitá grafika, fotografie, sochařství). Autorka ukazuje mechanismus institucionálních omezení výtvarné tvorby na straně jedné a osobní příběhy výtvarníků a výtvarnic na straně druhé. Snaží se najít odpověď na otázku, jak se před rokem 1989 dvě protichůdné tendence (potřeba svobody vs. potřeba kontroly ze strany vládnoucího režimu) promítaly v životech a tvorbě narátorů a narátorek, výtvarníků obecně. V závěru pak nabízí pohled na to, jak z hlediska své profese i svého života tyto kreativní osobnosti vnímají změny související s transformací společnosti po roce 1989. Jedním ze závěrů její interpretační práce o období transformace je zjištění, že (zjednodušeně řečeno) jeden druh omezení (institucionální, cenzurní před rokem 1989) nahrazuje dnes jiný druh omezení, a tím je trh, peníze.

Od „umění“ se pak posuneme k prostředí prozaičtějšímu – k prostorům českých hospod, a to v textu **Přemysla Houdy** „Socialistické pohostinství: ideál veřejného stravování zdevastován praxí“. V rámci zprostředkování příběhů „své“ profesní skupiny (lidé **pracující v pohostinství**) se autor podrobněji zabývá problémem feminizace oboru, okrádáním hostů i státu, konfliktem (zjevným i skrytým) mezi proklamovanou teorií a praxí socialistického pohostinství v čase tzv. normalizace v Československu. Dále se věnuje tématu dopadů přestavby (perestrojky) na svět socialistického stravování. Autor dochází k závěru, že na konci osmdesátých let nenaplněná vize socialistického stravování požrala sebe samu. I na veřejných místech představitelé moci

opakovane popírali původní ideál socialistického restaurátérství: vize stejné kvality služeb ve státěm pevně řízené restauraci byla – alespoň verbálně – zcela opuštěna. Po roce 1989, nejpozději v polovině let devadesátých, pak podle tvrzení narátorů pohostinství přestává být „výnosným podnikem“ a stalo se „obyčejnou“ a nikterak lákavou profesí.

Jednou z charakteristik českého pohostinství byla i skutečnost, že se jednalo o „svět žen“, v oboru pohostinství především žen v servisních, podřadných profesích. Autor tak otevírá pomyslnou část studií o tzv. ženských oborech, tedy těch, v nichž byla převaha zaměstnaných žen – vedle pohostinství jsou to zejména **prodavačky**. O tom, že i v tomto oboru pracovaly ženy především v nižších, servisních pozicích, ale i o jiných tématech ze života „Žen za pultem“ vypráví ve stejnojmenném příspěvku **Martin Franc**. Po úvodním načrtnutí širokého rozpětí profese a jejího sociálního zázemí autor analyzuje několik dílčích problémových okruhů. Prvním je již zmiňovaná silná feminizace oboru. Dále je zpracováno téma vztahů na pracovišti, a to jak ke kolegyním/kolegům, tak k nadřízeným. Zde se ukázaly četné třecí plochy s nadřízenými, které souvisely mimo jiné i se zapojením především části vedoucích pracovníků do systému šedé ekonomiky. Následující pasáže textu se věnují mimořádně důležité problematice vztahů prodavaček k zákazníkům. Sledována je například otázka, nakolik samotné prodavačky vnímaly napětí v obchodech (spojené s nedostatkovou ekonomikou) a do jaké míry plnily úlohu organizátorek konzumu. Pokud jde o dobu transformace, dramatické změny ve struktuře maloobchodu i ve způsobech prodeje, k nimž po listopadu 1989 došlo, se na postavení narátorek projeví jen částečně. Vzhledem ke svým zkušenostem a profesním kvalitám si sice většinou uhájily pracovní místo, i když propouštění bývalo skutečně masové, nedošlo však ke změně jejich statusu ze zaměstnance na zaměstnavatele.

Trojici „ženských“ studií završuje **Petra Schindler-Wisten** vyprávěním o **zdravotních sestřích**, pro něž si, podobně jako Jiří Hlaváček, vypůjčila název z dobového filmového díla – „Pozor vizita!“. Autorka se zajímá o to, jaké byly předpoklady pro vykonávání profese, jak se odvíjel každodenní profesní život zdravotních sester a jak toto povolání vnímala společnost. Tematizuje nevýhody profese (fyzická a psychická náročnost, nízké finanční ohodnocení, vysoká odpovědnost, noční směny či riziko infekce a nákazy), ale zamýšlí se i nad „lidským“ rozměrem tohoto povolání. V další části autorka reflektuje změny v práci zdravotní sestry, které nastaly s příchodem transformace. V obecné rovině pak dochází k závěru, že přes radikální změny, jež

se do zdravotnictví promítly s objevem nových medicínských poznatků a technickým pokrokem, je práce zdravotní sestry v základě stejná – péče o druhé, záchrana lidského života. Nejen v tom lze nalézt paralely mezi povoláním zdravotních sester a v úvodu zmiňovaných hasičů. Věříme, že vnímavý čtenář či čtenářka tyto (i jiné) paralely mezi jednotlivými profesními skupinami nepřehlédnou.

Na úplný závěr, jako pomyslný „návrat k půdě“ či „návrat ke kořenům“ je v knize zařazena studie „Životní příběhy českých **zemědělců**“ **Lukáše Valeše**. Autor se zde snaží nejen o zachycení osobních prožitků lidí pracujících v zemědělství, ale i o zmapování obecných tendencí vývoje českého zemědělství. To po druhé světové válce prošlo hned několika revolučními zvraty, jež lze shrnout do sousloví – ze soukromého do družstva a zase zpět. Studie se pomocí Rokkanovy teorie štěpných linií snaží rovněž o teoretické zdůvodnění napětí mezi městem a venkovem, které se plně projevilo jak v násilné kolektivizaci v padesátých letech, tak v nařízené (a nepovedené) transformaci českého agrárního sektoru po listopadu 1989. Pozornost je věnována i modernizaci českého venkova a zemědělství, především v sedmdesátých a osmdesátých letech, včetně vzniku řady zajímavých projektů, jež se vymykaly z běžného rámce socialistické ekonomiky. Zatímco období sedmdesátých a osmdesátých let je vnímáno jednoznačně kladně jako období velkého pokroku a zlepšování životní úrovně na české vesnici, období po roce 1989 je posuzováno přesně naopak. Reflektován je přitom nejen hluboký úpadek českého zemědělství, umrtvení jeho produkčních kapacit a rozvrácení dobře fungujících zemědělských družstev, ale také výrazné zhoršení mezilidských vztahů – obecně v české společnosti i konkrétně na českém venkově. V obecné rovině tyto závěry korespondují i s jinými našimi projekty; jsou však do určité míry ovlivněny skladbou narátorů: jednalo se často o vedoucí pracovníky-muže, kteří podávají svědectví (a subjektivní pohled) především o pozitivním rozvoji českého zemědělství v době předlistopadové.

A zde, „návratem k půdě“, příběhy (ne)obyčejných profesí končí. Zamyšlení nad nezpochybnitelnou životní zkušeností narátorů a narátorek však před nás klade i nové otázky a poukazuje na potřebu dalších pohledů – například těch, jež by reflektovaly názory příslušníků mladších generací, pracujících v dosud nepodchycených (nižších či vyšších) patrech pracovní-organizační hierarchie dané socio-profesní skupiny či lidí usdlých v regionech našimi výzkumy dosud nedotčených. Všechny studie, všechny rozhovory a jejich následná reflexe nás tak vybízejí k další badatelské práci.

## ... A JEŠTĚ STRUČNÁ METODOLOGICKÁ POZNÁMKA

Příspěvky prolíná reflexe již v titulu knihy zmiňovaných období tzv. normalizace a následně také transformace. Jak pojem „normalizace“, tak i „transformace“ mají dlouhou historicko-sémantickou anamnézu, do níž zejména posledních dvacet pět let svobodných teoreticko-metodologických diskusí i mezioborových bádání přispělo zcela zásadním dílem.<sup>3</sup> Pokud jde o předkládanou monografii, ve zkratce lze vymezení těchto pojmů a v podstatě i badatelských konceptů, které jsou společné všem studiím, shrnout následovně. V respektu k dílům našich předchůdců a inspirování řadou děl kolegyní a kolegů z různých pracovišť v České republice i v zahraničí bychom se přidrželi zažitého pojmu „normalizace“ jako označení pro mnohovrstevnatě pojímané a zkoumané období ve vývoji československého státu a společnosti mezi lety 1968–1989.<sup>4</sup> Pojem „transformace“ pak nás jako historičky, historiky a příznivce příbuzných směrů bádání (například antropologie či politologie) směřuje k pokusům mapovat nejnovější (a také „nejžhavější“) část soudobých dějin; na jedné straně rámcově ohraničené rokem 1989, na straně druhé bez jasnějšího vymezení, jdoucí doslova až „k prahu včerejšího dne“.

Tato dvě poměrně široká historická období jsou v rámci jednotlivých studií vnímána především optikou životních příběhů a vzpomínek příslušnic a příslušníků jednotlivých profesních skupin. V rámci projektu „Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění“,<sup>5</sup> s jehož podporou předkládaná monografie vychází, bylo nahráno 150 rozhovorů. Budeme-li kalkulovat s průměrnou délkou interakce s jedním narátorem/narát-

3 O dějinách „periodizujících“ pojmů například tematické číslo časopisu *Soudobé dějiny*, roč. 16, č. 4 (2009), s podtitulem *Existoval v českých dějinách totalitarismus?*; nejnověji o dějinách pojmů v širším záběru též Lucie Storchová a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha, Scriptorium 2014; z bibliografických přehledů například Věra Břeňová – Slavěna Rohlíková: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005. Z historiografických pokusů zmapovat komplexněji polistopadové období například Adéla Gjuríčová – Michal Kopeček (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha – Litomyšl, Paseka 2008.

4 Vzhledem k tomu, že tato dějinná „normalizace“ neznamenala návrat „k normálnímu“, ale spíše naopak, jsou koncepty v rámci textu uváděny kurzivou, případně s dovětkem tzv.

5 Podpořeno Grantovou agenturou ČR, číslo projektu P410/11/1352.



torkou 100 minut,<sup>6</sup> jedná se o 15 000 minut (250 hodin) životopisných vyprávění. Za tento čas, za téměř dvě hodiny života, které nám při nahrávání věnovali, a za další čas, který s námi strávili „mimo záznam“, patří náš velký dík každé narátorce a každému narátorovi.

Stejně jako v předešlých projektech Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, i v tomto případě byly rozhovory vedeny standardní metodou orální historie v typickém schématu: první rozhovor – životopisné vyprávění, druhý rozhovor – více tematicky zaměřený, reflektující jednotlivá badatelská témata.<sup>7</sup> Přímé citace z rozhovorů byly v některých případech stylisticky a gramaticky upraveny tak, aby nebyl pozměněn jejich význam ani osobitost sdělení, zároveň však aby neztěžovaly srozumitelnost psaného textu (byly vynechány opakující se výrazy, vatová slova, nedokončené věty apod.).

Všechny rozhovory byly realizovány podle etického kodexu České asociace orální historie. V některých případech byli narátoři či narátorky anonymizováni (jsou uváděni jen iniciálami svých jmen); anonymizace byla buďto součástí dohody o poskytnutí osobních a citlivých údajů, případně jména na základě vlastního uvážení anonymizovali sami autoři či autorky studií tak, aby nedošlo k poškození dotyčného narátora či narátorky.

Orálněhistorické rozhovory však nejsou pramenem jediným – autorský tým se opírá o prameny archivní povahy, v některých případech i o dobový tisk či filmová a televizní díla. Vznikají tak barvitě „příběhy“ jednotlivých profesí, ukotvené v poměrně pevně pramenné základně.

---

6 Tento údaj je spíše podhodnocený; vzhledem ke skutečnosti, že v drtivé většině případů byly nahrány dva rozhovory o průměrné délce 60 minut (výjimkou ale nejsou ani tří- či čtyřhodinové rozhovory).

7 O metodě orální historie blíže Miroslav Vaněk – Pavel Mücke: *Třetí strana trojúhelníku*. Praha, Fakulta humanitních studií UK – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011; Miroslav Vaněk – Pavel Mücke – Hana Pelikánová: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.



# „CO JSTE, HASIČI, CO JSTE DĚLALI...“

## PROMĚNY A KONSTANTY JEDNÉ PROFESE<sup>1</sup>

Hana Bortlová-Vondráková

Píše se rok 2000. Sedím na zahrádce před oknem. Najednou přetrhne ticho nedělního ospalého odpoledne pronikavý výkřik ‚hoří‘. Ihned odložím knížku a vyběhnu na ulici. Tam vidím, že se z nedalekého domu valí černý dým. Okamžitě zmáčknou červený knoflík na svých náramkových hodinkách, které slouží zároveň jako vysílačka. Červený knoflík zapíná automaticky stanici nouzové pomoci. Klidný hlas mě vyzývá, abych udal své jméno, čtverec, ve kterém jsem, a proč volám. Hlásím své jméno, polohu ohroženého místa a informuji o rozsahu požáru. Než stačím doběhnout k hořícímu domku, již nad ním krouží dvě helikoptéry. Z jedné vyskakují tři muži. Každý má na zádech malý raketový motorek, který umožňuje hladké přistání. Jsou oblečeni v lesklých hliníkových protipožárních oděvech, které jim dovolují přiblížit se do těsné blízkosti plamenů. Z druhé helikoptéry zatím spouští hadici, která má průměr asi 20 cm. A pak už následuje rychlý zásah. Muži odložili tryskové motorky, chopili se hadice a umístili ji do středu hořícího domku. Vysílačkou poslali zprávu do vrtulníku, zapnuli silná dmychadla a vehnali do hadice plyn, který byl nehořlavý a těžší vzduchu. Tento plyn v několika vteřinách naplnil všechny prostory domku, zabránil přístupu vzdušného kyslíku a požár za okamžik uhasil. Zatím se na místo požáru dostavilo výjezdové auto s odborníky a novými díly domku. Ohořelé části vyměnili a během krátké doby nebylo po požáru ani stopy. Helikoptéra zatáhla hadici, tři muži nasadili raketové motorky na záda a vznesli se ke své helikoptéře, která je odnesla zpět na základnu. Celá příhoda, která by ještě v roce 1980 znamenala veliké neštěstí, byla li-

---

1 Autorka děkuje všem profesionálním hasičům-narátorům, kteří se s ní podělili o svůj životní příběh. Zvláštní poděkování patří řediteli Hasičské záchranné služby Praha plk. Jaromíru Peškovi nejen za otevřené a živé vyprávění, ale také za poskytnutí kontaktů na další vypravěče.

kvidována tak rychle, že ani všichni lidé na ulici nezpozorovali, co se stalo. Vzal jsem si znova knížku a začel se do příběhu, který jsem před malou chvilkou opustil.<sup>2</sup>

## ÚVOD

Příklady z různých částí světa vypovídají o tom, že hasiči jsou zkoumání zejména v souvislosti s tragickými událostmi, při kterých sehráli výraznou (záchranářskou) roli a které se později staly významnými historickými milníky, jako například útoky z 11. září 2001 v USA.<sup>3</sup> U nás takovou událost do jisté míry představují povodně z přelomu tisíciletí (1997, 2002). Aktivní, viditelná a jasně definovatelná role hasičů v takových případech je silně atraktivní jak pro obrazovou a online žurnalistiku, tak i pro tradičnější publicistiku. Svědectví hasičských profesionálů je ovšem v podobných případech předem podrobena jisté selekci vycházející mimo jiné z čtenářské či divácké poptávky.<sup>4</sup>

V českém prostředí byla tato skupina širší veřejností tradičně vnímána spíše v souvislosti s vesnickými tancovačkami a nadměrnou konzumací alkoholu, mimo jiné pod vlivem Formanova filmu *Hoří, má panenko*. V posledních letech se pak hasiči obrazně řečeno přesunuli buď do „top ten“ žebříčků „nejvíce sexy mužských povolání“ pravidel-

- 
- 2 Jaroslav Scháňko, ZDŠ Chlumeck nad Cidlinou. Třetí cena v kategorii Žáci 7. až 9. tříd. Výsledky celostátní výtvarné a literární soutěže uspořádané v rámci preventivně-výchovné činnosti s cílem zvýšit a zkvalitnit masově výchovnou práci mezi mládeží ze dne 6. února 1980. (Archiv bezpečnostních složek /ABS/, f. HSPO MV ČR, č. pr. 1658/87, bal. 3.)
  - 3 Například projekt *New York City Firefighters Oral History of 9/11* vzniklý z iniciativy města New York zahrnuje více než dvanáct tisíc stránek prepisů vyprávění 503 hasičů, záchranářů a technického zdravotnického personálu, kteří se podíleli na záchranných akcích. Všechny jsou zveřejněny v elektronické databázi *New York Times*. Vyprávění je přepsáno doslovně, bez redakčních úprav, je zachován hovorový jazyk. *The Sept. 11 Records*. [online] [2014-05-31]. [Http://graphics8.nytimes.com/packages/html/nyregion/20050812\\_WTC\\_GRAPHIC/met\\_WTC\\_histories\\_full\\_01.html](http://graphics8.nytimes.com/packages/html/nyregion/20050812_WTC_GRAPHIC/met_WTC_histories_full_01.html). Tématem se zabývá také nedávno publikovaná monografie o dějinách katastrof Mark Cave – Stephen M. Sloan (eds.): *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. Oxford, Oxford University Press 2014.
  - 4 Jako příklad takto laděné publicistické práce z amerického prostředí viz například Dennis Smith: *Firefighters: Their Lives in Their Own Words*. New York, Broadway Books 2002.